

ձգուած յանցաւորաց վիայութեամբ՝ յայտնուեցաւ նաև Տըպուսէի անոնց հետ համաձայն և համամիտ ըլլալը, ու բռնադատեցաւ բանտի մէջ քաւել արքունեաց դաւաճանութիւն համարուած յանցանքը:

Այսպէս քաղաքն Մարսէյլ կորսնցուց հաստատութիւն մը որ քիչ ատենուան մէջ թէ վաճառականական և թէ մատենագրական տեսակէտով՝ աւելի օգտակար արգասիք երեցընելու համար պաշտպանութեան մանաւանդ պէտք ունէր: Մեծագոյն թերեւս էր արեւմտեան եկեղեցւոյ կրած ֆետար, կորսնցընելով դիմացը երած տառնահառիթը՝ միացընելու իրեն հետ զհայ եկեղեցի:...

ԱՐԻՍՏԻԴԵԱՅ ԶԱՏԱԳՈՎՈՒԹԵԱՆ

ԱՍՈՐԻ ԵՒ ՅՈՒՆԱՐԷՆ ԲՆԱԳՐԱՅ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Որչափ մեծարգի, նոյնչափ և սակաւաթիւ են քրիստոնէութեան նախնադոյն, որ և նախանիկէական դարուց մատենագրութիւնը: Գիտունը որ սուրբ Գրոց և Հարց մատենագրութեամբ կը զբաղին, իրաւամբ հետաքոտողք են այդ հնութեանց, որովք միայն կարող են քրիստոնէութեան հիմնադրութեանը յետագայ դարուց զարգացման հետ ունեցած լծորդութիւնը գտնել, և շատ վարդապետութեանց և նոյն իսկ հաւատոյ մասանց և եկեղեցական ծիսից սկզբնական ծագմանը տեղեկանալ: Ուստի և մեծ յարգ կ'ընծայեն եթէ և փոքր պատառիկ մը ի լոյս հընէ գրատանց անյայտ խորշերէն:

Այս արժէից հասու լինելով և վանաց տպարանը՝ երեքտասան տմօք յառաջ (1878) ի լոյս ընծայեց հանդերձ լատին թարգմանութեամբ այն պատառիկը՝ զոր սրբոյն Արիստիդեայ իմաստասիրի թեմնացւոյ Զատագովութեան ճառէն (զոր կը յիշատակեն Եւսեբիոս և Հերոնիմոս) գտած էր իւր Մատենագրանին գրչագրաց մէջ, և մեր ի նախնի Հարց թարգմանեալ ի հինգերորդ դարու, զորմէ և Բաղմալէպս ի ժամանակին խօսեցաւ և տեղեկացոյց ընթերցողաց իւր էջերուն մէջ. ուստի և աւելորդ կրկին խօսիլ աստանօր: Եթէ կայ բան մը այժմ արժանի դիտութեան, այն է որ այդ հրատարակութիւնը շատ յարգ դաւա, ինչպէս կը յուսացուէր, եւրոպացի գիտոնց առջև. և անոնցմէ շատերը, ինչպէս Պոնար, Մարգէն, Կոթիէ, Հաւնաք, Ռենան և այլք՝ ճառեցին զսմանէ և կերպ

կերպ ուսումնասիրութեանց և տեսութեանց նիւթ ըրին այդ պատահիլը, և մինչև ամանք ի նոցանէ արժանի համարեցան նաև կըր, կին թարգմանութեան տալ եւրոպական արդի լեզուք: Սակայն եւ թէ այդ վերայայտնութիւնը թերութիւն մը ունէր, իւր անթերի չըլ լալն էր. այսինքն յիշեալ Զատագովութեան սկզբնաւորութիւնը լոկ, քանի մը էջ՝ իրաւունք ունէին բանասէրք կէս գոհ ըլլալ եղած գիւտէն. բայց և այնպէս՝ հայերէն այդ պատահիլին իւր եղականութեան պարծանքն կարող եղաւ պահել մինչև այս վերջի տարիներս. յորմէ զրկուած է այժմ՝ քանի որ նաև ասորի թարգմանութիւն մը, թէ և ոչ լիակատար, բայց ընդարձակագոյն քան զհայերէնն, երևան ելաւ, ընդ նմին և զարմանալի կերպիւ՝ նոյն իսկ նաև յունական բնագրի ձև մը. և մեք լրացունելու համար մեր վերոյիշեալ նախընթաց ծանօթութիւնը, արժան է որ այժմ՝ այդ երկու գիւտոց և անոնց հրատարակութեան վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը տամք:

Նորագիւտ ասորի թարգմանութեան գրչագրին գտնողն եղաւ՝ Ճ. Ռընտըլ Հարրիս (J. Rundel Harris) Սինա լեւան Սրբոյն կատարի. նեայ վանաց գրչագրաց միոյն մէջ, երբ յամին 1889 ի գարնան այդ կողմերը կը ճանապարհորդէր. և այս թարգմանութիւնը լուսարանութեամբ և հմուտ ներածութեամբ նոյն գիտնականին հրատարակուեցաւ այս տարի Ճ. Արմիտէյճ Ռոպինսոնի (J. Armitage Robinson) Text and Studies խորագիրն կրող անգղիերէն մատենին առաջին հատորոյն մէջ:

Ներածութեան մէջ յետ դասորի գրչագիրն նկարագրելու (էջ 3-6) զոր եօթներորդ դարու կ'ընծայէ գիտուն հրատարակիչն, կ'անցնի Արիստիդեսայ ժամանակը քննել. և կը գնէ դայն Անտոնիոս Պիոս կայսեր գահակալութեան առաջին տարիները, այսինքն ի մէջ կոյա երկրորդ դարու, թէպէտ և միտեալ չիցուցընէր ինքզինք հաւատալու որ այս ջատագովութիւն նոյն կայսեր մատուցուած ըլլայ. (8-էջ 6-19) Էկլոսի գրուածոց հետ բաղդատելով (որ առ Սրոգինեայ), նմանութիւններ կը գտնէ Արիստիդեսայ բանից և իմաստից, յորմէ և կը հետևեցընէ որ Էկլոս (որ ժամանակակից է Արիստիդեսայ), ծանօթ էր այս գրութեան (19-23): Նոյն մանրախոյզ գիտողութեամբ Արիստիդեսայ այդ ճառին մէջ կը գտնէ հաւատոյ Հանգանակին կարևոր տուններն, որոց համար ասորի թարգմանութիւնն քան զհայերէնն աւելի ճոխ պատահիլներ կը մատակարարէ. և այնու աւելի եւս այդ գրութեան հնութիւնն և հեղինակութիւնը հաստատելով, կ'անցնի խօսիլ հայերէն թարգմանութեան վրայ. և ինչ ինչ առաւելութիւններ կը գտնէ անոր ընթերցուածոց մէջ քան զասորի բնագիրն. և կը կցէ անընդմիջապէս նախ լատին թարգմանութիւնն զոր հրատարակած ենք ի մեր տպագրութեան, և յետոյ անգղիերէն թարգմանութիւն մի եւս զոր հաղորդած է նմա ֓ր. Փոնիպիլը՝ Էյմիւսմոնի գրատան օ.

րինակի մը վրայ ըրած, որոյ ընդարձակութիւնն ճիշտ հաւասար է մերոյս (27—34), Յետ այս ներածութեան՝ ասորի բնագրին անգղիերէն թարգմանութիւնն կու տայ, զոր ինքն Հարրիս ըրած է (35-51), հանդերձ ծանօթութեամբք (52—64) :

Այս աշխատասիրութեան կը յաջորդէ իբր Յաւելուած (Appendix) յունարէն բնագրի ձև մը՝ հանդերձ նախընթաց տեղեկութեամբք : Ինչպէս հրատարակիչը կը ծանուցանէ, զայդ յունարէն բնագրի ինքըն անգրագրածած և գտած էր, Բարադաւալ և Յովսափատոս պատմութեան մէջ՝ յեռեալ, Նաքովրայ բերանը գրած, որ ինչպէս այդ պատմութեան տեղեակք գիտեն, իբր Յովսափատայ հայրը՝ օրպէս զի զիւր որդին ետ կեցունէ քրիստոնեայ ըլլալու խորհրդէն, ըզնաքովր բերել կու տայ՝ հակառակաբանելու Բարադամու քարոզութեանց, որով կը կարծէր միւրոյեալ զիւր որդին : Բայց Նաքովր՝ փոխանակ պարսաւանաց, քրիստոնեայ կրօնից ջատագովութիւն կը ընէ՝ նոյն իսկ Արիստիդեայ անուան ընծայեալ բանիւք : Սակայն Ռոպինսըն, որ այս գիւտն ըրած է, ինչ ինչ տարբերութիւններ կը գրանէ ի նմա ասորի բնագրէն, և միանգամայն քան զայն համառօտ : Կը բաղդատէ նաև հայերէն թարգմանութեան հետ, և օգնական առնելով իր բաղդատութեանց՝ Գիւրըզոնի յամի 1855 հրատարակած Յիւստակազրոյքիւնք (Hypomnemata) կոչուած գործը, կ'եզրակացունէ թէ համառօտութիւնք և փոփոխմունքն Բարադամայ պատմութեան ի յօրինողէն եղած են իւր պատմութեան յարմարցընելու համար : Բայց շատ տեղ ալ, մանաւանդ ուր ասորի և հայ թարգմանութիւնք կը համաձայնին, Արիստիդեայ բուն գործն և լեզուն կը ներկայացուի : և թէ այդ թարգմանութեանց հեղինակք՝ ոչ միշտ ամենայն հաւատարմութեամբ կատարած են իրենց աշխատութիւնը : և մանաւանդ ասորին՝ շատ ինքնակամ յաւելուածներ ըրած է : Իսկ մեզ համար՝ վերջին կարեւոր զայս հետեութիւնը կը հանէ, թէ հայ թարգմանութիւնը յոյն բնագրին վրայ կատարուած է, և ոչ թէ ասորւոյն : Երբ եզրակացութիւն հասած է և նախորդ աշխատակիցն իւր ասորի թարգմանութեան հրատարակիչն Հարրիս :

Յետ յունականին, կցուած է ի հատորիդ և ասորի բնագիրն, — իսկ տպագրութիւնն եղած է յ'Օքսֆորտ ի տպարանի Համալսարանին :

1. Ունիմք և մեք ի մեր լեզու թարգմանութիւն մը, համառօտեալ ձևով, և կը գտնուի սովորաբար Յայմաւուրաց վերջը, և նոյն գրոց հետ հրատարակեալ իսկ տպագրութեամբք : Բայց Նաքովրայ Զառն կարի համառօտեալ, որով չի կրնար բաղդատուիլ Արիստիդեայ հետ, Տես Մատենադ. Թարգմ. նախնեաց յ'էջ. 580 : Յիշատակագրի մը մէջ՝ ի վերջ վարուց Յովսափատու և Բարադամայ, կը հանդիպինք նաև անուան թարգմանչին, «Յես Ասատ» մեղաւոր ծառայս Աստուծոյ, բազում աշխատութեամբ և քանիև ծայրաքաղ արարեալ թարգմանեցի զայս ի հայ բարբառ՝ ձեռամբ իշխանի միոյ պատուաւորին :